

سید حسن زهرایی

دانشیار دانشکده زبان‌های خارجی دانشگاه تهران

تاریخ وصول: ۸۴/۴/۱۴

تاریخ تأیید نهایی: ۸۴/۵/۱۶

چکیده

«ضمیر» از جمله اقسام کلماتی است که تعابیر متفاوتی در خصوص ماهیت و جایگاه آن در نظام اقسام کلمات از سوی زبان‌شناسان و دستورنویسان روس مطرح می‌شود. اکثر زبان‌شناسان روس، با تأکید بر نقش «اشاره‌ای یا کنایه‌ای» بودن ضمیر به منزله یکی از مهمترین مشخصه‌های دستوری آن، از تعیین «ضمیر» به عنوان یک قسم کلمه مستقل خودداری نموده‌اند و آن را بیشتر به عنوان «کلمه ضمیرگونه» به اقسام کلمات مختلف نسبت می‌دهند. در این مقاله سعی شده است که در نتیجه بررسی مشخصه‌های صرفی و نحوی ضمائر و انطباق این مشخصه‌ها با معیارهایی که بر اساس آن‌ها وجود دیگر اقسام کلمات مستقل اثبات می‌گردد، «ضمیر» نیز به عنوان یک قسم کلمه مستقل و هم‌وزن با دیگر اقسام کلمات تعیین شود.

واژه‌های کلیدی: ضمیر، کلمات ضمیرگونه، طبقه دستوری، مشخصات صرفی، مشخصات نحوی

«ضمیر» یکی از اقسام کلماتی است که از دیرباز به شکلی سنتی در اکثر زبان‌های شاخه هند و اروپا تعریف شده است. اصطلاح «ضمیر» ترجمه تحت‌اللفظی کلمه لاتین *pronomina* به معنای «جانشین اسم» است. استناد به نقش «جانشین‌پذیری» را در تعریف «ضمیر» هم اکنون نیز می‌توان در زبان‌های مختلف، از جمله در زبان فارسی (خانلری، ۱۳۶۳، ص ۵۹؛ انوری، احمدی گیوی، ص ۱۸۵) مشاهده کرد. به عقیده بسیاری از زبان‌شناسان روس، اگر چه در دستور زبان روسی اصطلاح «ضمیر» به شکلی سنتی در ارتباط با گروه خاصی از کلمات به کار می‌رود، اما با توجه به ساختار دستوری زبان روسی، این گروه کلمات را نمی‌توان به عنوان یک طبقه دستوری مستقل در کنار و هم وزن با اقسام کلمات دیگری همچون اسم، فعل، صفت و ... تعیین کرد. (میلاسلاوسکی، ۱۹۸۱، ص ۴۲؛ کامینینا، ۱۹۹۹، ص ۱۲۴). در مقاله حاضر سعی شده است تا با استناد به یک سری از مشخصه‌های صرفی و نحوی «ضمیر» آن را به عنوان یک قسم کلمه مستقل تعیین و تعریف نماییم.

بحث و بررسی

در مکتب زبان‌شناسی روسی، قرن ۱۹ را می‌توان آغاز دوره نگرشی جدید در تحلیل و تبیین مفهوم «ضمیر» دانست. در این دوران اکثر زبان‌شناسان در تعیین «ضمیر»، از نقش جانشین‌پذیری آن به عنوان شاخصه اصلی سر باز زده و نگاه خود را به سوی جنبه معنایی «ضمیر» معطوف می‌دارند. بر اساس این نوع رویکرد، «اشاره‌ای یا کنایه‌ای» بودن به عنوان ویژگی اصلی «ضمیر» تعیین می‌شود. ویکتور ولادیمیرویچ وینوگرادوف زبان‌شناس برجسته اواسط قرن بیستم و یکی از بنیان‌گذاران مکتب زبان‌شناسی معاصر روسی، می‌نویسد: «تعیین کلیه ضمائر به شکلی سنتی و به پیروی از دستور زبان یونانی- رومی تحت عنوان «جانشینان اسامی» که برگرفته از مفهوم اصطلاح *местоимение* (از کلمه یونانی *antonymia* و لاتین *pronomina*) است، در نیمه اول قرن ۱۹ در دستور زبان روسی منسوخ شد. گ. پافسکی برداشت خود از ضمائر را با چنین کلماتی آغاز کرد: نام مرتبط به «ضمیر»، بیانگر کامل معنای آن در زبان نیست. ضمائر جانشین کلمات نیستند، بلکه فقط به منظور اشاره به آن‌ها، بدون بیان کیفیت، نوع، تعداد اشیاء و ... به کار می‌روند» (وینوگرادوف، ۱۹۷۲، ص ۲۵۶). به این ترتیب، بیشتر زبان‌شناسان معاصر روس در برداشت خود از اصطلاح «ضمیر»، آن را در ارتباط با آن دسته از کلمات به کار می‌برند که به صورت کنایه (اشاره) از کسی یا چیزی، ویژگی یا نشانه‌ای و همچنین کمیتی نام می‌برند. زبان‌شناسان این گونه کلمات را «کلمات ضمیرگونه^۱» نامیده و آنان را با کلماتی که قادرند نه به صورت کنایه، بلکه به صراحت از کسی یا چیزی (یعنی اسامی)، ویژگی یا نشانه‌ای (یعنی صفات و قیدها) و همچنین کمیتی (یعنی اعداد) نام ببرند، مقایسه و مقابله می‌کنند.

با توجه به برداشت فوق از «ضمیر» توسط زبان‌شناسان روس، و همچنین با در نظر گرفتن این مطلب که نقش «جانشین‌پذیری» در واقع یکی از انواع مفاهیم «کنایه یا اشاره» است (دستور زبان روسی، ۱۹۸۰، ص ۵۳۱) «ضمیر» را می‌توان به عنوان کلمه‌ای که جانشین اسم، صفت، قید و عدد می‌شود، تعریف کرد. به مثال‌های زیر که در آن‌ها «کلمات ضمیرگونه» جانشین اسم، صفت، قید و عدد شده‌اند، دقت کنید:

1. Антон дома. (آنتون منزل است.) → Он дома. (او منزل است.)

اسم

ضمیر جانشین اسم

2. Я вспомнил отцовский дом. (من خانه پدری را به خاطر آوردم.) → Я вспомнил его

صفت

ضمیر جانشین صفت

дом. (من خانه او را به خاطر آوردم.)

3. Он работает хорошо. (او خوب کار می‌کند.) → Он работает так.

قید

ضمیر جانشین قید

4. Пять книг на столе. (پنج کتاب روی میز است.) → Несколько книг на

عدد

ضمیر جانشین عدد

столу. (تعدادی کتاب روی میز است.)

زبان روسی به لحاظ رده‌شناختی، زبانی تصریفی - پیوندی به شمار می‌آید. بر این اساس در دستور زبان روسی، به هنگام تقسیم کلمات به اقسام کلمات مختلف، عمدتاً مشخصه‌های صرفی و نحوی کلمات به عنوان یکی از مؤلفه‌های اصلی در این تقسیم‌بندی در نظر گرفته می‌شوند. بنابراین،

1- дейктический / deictic

2- местоименные слова / pronominal words

اگر قرار باشد «ضمیر» نیز مانند دیگر اقسام کلمات (از قبیل اسم، فعل، صفت و ...) جایگاه مستقلی را در نظام صرفی زبان روسی اشغال کند، در نظر گرفتن مفهوم «اشاره‌ای» یا «جانشین‌پذیر» بودن کافی نیست، بلکه «ضمیر» باید در برگزیده یک سری مشخصه‌های صرفی و نحوی مختص به خود نیز باشد تا به واسطه آنان از دیگر اقسام کلمات متمایز گردد.

نقش مشخصه‌های صرفی و نحوی در تعیین اقسام کلمات روسی

بسیاری از زبان‌شناسان روس، به هنگام بررسی اقسام کلمات، مشخصه‌های دستوری^۳ کلمات یعنی مشخصه‌های صرفی^۴ و مشخصه‌های نحوی^۵ آن‌ها را مورد توجه قرار می‌دهند. در این بررسی‌ها، کلمات با تکیه بر یک سری مشخصه‌های صرفی و نحوی به گروه‌ها یا اصطلاحاً به «طبقات دستوری» مختلف تقسیم می‌شوند. در اصطلاح زبان‌شناسی، این طبقات دستوری «اقسام کلمات» نامیده می‌شوند.

مهم‌ترین مشخصه صرفی که به هنگام تعیین نوع قسم کلمه قبل از هر چیز به آن توجه می‌شود، «معنای طبقاتی»^۶ کلمه است. (زبان ادبیات روسی معاصر، ۱۹۹۹، ص ۱۹۰). معنای طبقاتی کلمه، معنایی کلی و انتزاعی است که به تمامی کلمات مربوط به یک طبقه دستوری اطلاق می‌شود. مثلاً، افعال (مانند کلمات **читать** به معنای «مطالعه کردن»، **сидеть** به معنای «نشستن»، در حالت نشسته بودن) دارای معنای طبقاتی «عمل» یا «حالت» اند؛ اسامی (مانند کلمات **студент** به معنای «دانشجو»، **журнал** به معنای «مجله») بیانگر معنای طبقاتی «مادیت»^۷ اند؛ صفات (مانند کلمات **хороший** به معنای «خوب»، **красный** به معنای «قرمز») دارای معنای طبقاتی «ویژگی و نشانه»^۸ اند، اعداد نیز (مانند کلمات **десять** به معنای «ده»، **десятый** به معنای «دهمین») بیانگر معنای طبقاتی «مقدار»^۹ می‌باشند.

مشخصه صرفی دیگری که در تعیین نوع قسم کلمه مورد توجه قرار می‌گیرد، ویژگی‌های دستوری کلمه است. کلمات به واسطه نوع مجموعه ویژگی‌های دستوری‌ای که دارند، به گروه‌های مختلفی دسته‌بندی می‌شوند. مثلاً در زبان روسی، اسامی جزء گروهی از کلماتند که دارای مجموعه ویژگی‌های دستوری «شمار»، «جنس»، «حالت» و «جاندار-بیجان» می‌باشند. مانند کلمه جاندار **студент** به معنای «دانشجو» که دارای ویژگی‌های دستوری «شمار مفرد»، «جنس مذکر» و «حالت نهادی» است. افعال از آن دسته کلمات‌اند که در برگزیده مجموعه ویژگی‌های دستوری «زمان»، «شخص»، «شمار»، «جنس»، «وجه»، «نمود» و «وجه» اند. مانند کلمه **читает** به معنای «مطالعه می‌کند» که دارای ویژگی‌های دستوری «زمان حال»، «سوم شخص»، «شمار مفرد»، «وجه اخباری»، «نمود غیرکامل» و «وجه معلوم» است.^{۱۰}

کلمات به لحاظ مشخصه‌های نحوی نیز با یکدیگر متفاوتند. مشخصه‌های نحوی‌ای که به هنگام تعیین نوع قسم کلمه مورد توجه قرار می‌گیرند، عبارتند از: الف- وضعیت کلمه از لحاظ امکان استفاده آن در جملات به عنوان «اجزای جمله». ب- نوع نقش کلمه به هنگام استفاده آن در ساختار گروه‌واژه و جمله. پ- چگونگی و نوع ترکیب کلمه با دیگر کلمات در ساختار گروه‌واژه و جمله. مثلاً اسامی به لحاظ نحوی از آن دسته کلماتند که در ساختار گروه‌واژه‌ها و جملات می‌توانند صفات را به کمک رابطه نحوی همسانی و اسامی را به کمک رابطه نحوی حاکمیت^{۱۱} در ترکیب با خود، در نقش وابسته اسم بپذیرند.

میان دو کلمه هنگامی رابطه نحوی همسانی برقرار می‌شود که یکی از کلمات «هسته» و دیگری «کلمه وابسته» به شمار می‌آید. در رابطه نحوی همسانی، کلمه وابسته اصطلاحاً از خود استقلال دستوری نداشته و از لحاظ کلیه ویژگی‌های دستوری با هسته مطابقت می‌نماید. در مثال‌های زیر، یک نوع صفت در نقش وابسته اسم به کمک رابطه نحوی همسانی با اسامی مختلف که هسته به شمار می‌آیند، ترکیب شده است:

<u>русский</u>	<u>журнал</u>	؛	<u>русская</u>	<u>книга</u>	<u>کتاب روسی</u>				
			۱	۲	۱	۲	۱	۲	۱
			صفت مفرد مذکر در حالت نهادی در نقش وابسته اسم	اسم مفرد مذکر در حالت نهادی	صفت مفرد مؤنث در حالت نهادی در نقش وابسته اسم	اسم مفرد مؤنث در حالت نهادی			
<u>русское</u>	<u>слово</u>	؛	<u>русские</u>	<u>журналы</u>	<u>مجله‌های روسی</u>				

3- грамматические особенности / grammatical features

4- морфологические особенности / morphological features

5- синтаксические особенности / syntactic features

6- частеречное значение یا общекатегориальное значение / class-meaning

7- предметность / thing

8- признак / feature

9- количество / quantity

۱۰- ویژگی دستوری «جنس» در شکل زمان حال افعال روسی بیان نمی‌شود.

11- управление / government

۱	۲	۱	۲	۱	۲	۱	۲
صفت مفرد حثی در حالت نهادی در نقش وابسته اسم	اسم مفرد حثی در حالت نهادی	صفت جمع در حالت نهادی در نقش وابسته اسم	اسم جمع در حالت نهادی	صفت مفرد حثی در حالت نهادی در نقش وابسته اسم	اسم مفرد حثی در حالت نهادی	صفت جمع در حالت نهادی در نقش وابسته اسم	اسم جمع در حالت نهادی

کلماتی که به کمک رابطه نحوی حاکمیت با یکدیگر ترکیب می‌شوند، آن‌ها نیز کلمات «هسته» و «وابسته» را تشکیل می‌دهند. در رابطه نحوی حاکمیت، نوع حالت کلمه وابسته توسط هسته تعیین می‌شود. در مثال زیر، اسم در نقش وابسته اسم به کمک رابطه نحوی حاکمیت با اسمی دیگر که هسته به شمار می‌آید، ترکیب شده است:

<u>АВТОМОБИЛЬ</u>	<u>ОТЦА</u>	СТОИТ	ТАМ.	اتومبیل پدر آنجا است.
۱	۲	۱	۲	۱
اسم مفرد مذکر	اسم مفرد مذکر در حالت	صفت مفرد حثی در حالت نهادی	صفت مفرد حثی در حالت نهادی	اسم مفرد مذکر در حالت
در حالت نهادی	(P.п.) در نقش وابسته اسم	در حالت نهادی	در حالت نهادی	(P.п.) در نقش وابسته اسم

زبان‌شناسان روس با در نظر گرفتن مشخصه‌های صرفی و نحوی کلمات، نظریه‌های مختلفی را درباره تعداد اقسام کلمات روسی ارائه می‌دهند. برخی از زبان‌شناسان تعداد اقسام کلمات روسی را هشت (بلاشاپکوا، ۱۹۸۹، ص ۴۰۱)، گروهی ده (دستور زبان روسی، ۱۹۸۰، ص ۴۵۷)، تعدادی از زبان‌شناسان دوازده (وینوگرادف، ۱۹۷۲، ص ۴۱) و برخی دیگر نیز پانزده (دیبرووا، ۲۰۰۱، ص ۱۶) بر می‌شمارند. در یک جمع‌بندی می‌توان فهرستی از اقسام کلماتی را که در مجموع آثار زبان‌شناسان مختلف روس به آنها اشاره شده است، به شرح زیر بیان داشت: اسم (مانند **СТОЛ** به معنای «میز»)، ضمیر (مانند **МЫ** به معنای «ما»)، صفت (مانند **КРАСИВЫЙ** به معنای «زیبا»)، عدد (مانند **ДВАДЦАТЬ** به معنای «بیست»)، قید (مانند **БЫСТРО** به معنای «سریع»)، فعل (مانند **ГОВОРИТЬ** به معنای «صحبت کردن»)، حرف اضافه (مانند **ДЛЯ** به معنای «برای»)، حرف ربط (مانند **И** به معنای «و»)، ادات (مانند **ВЕДЬ** به معنای «آخه» و همچنین **БЫ** که برای ساختن وجه التزامی افعال به کار می‌رود)، صوت (مانند **ага** به معنای «آهان»)، صفت فعلی (مانند **ПРОЧИТАННЫЙ** به معنای «خوانده شده»)، قید فعلی (مانند **ПОЛУЧИВ** از مصدر فعل **ПОЛУЧИТЬ** به معنای «دریافت کردن»)، کلمه معترضه (مانند **ВИДИМО** به معنای «ظاهر»)، قید گزاره‌ای (مانند **ХОЛОДНО** به معنای «سرد بودن») و نام آوا (مانند **мау-мау** به معنای «میو میو»).

جایگاه ضمیر در نظام اقسام کلمات روسی

«ضمیر» در زبان روسی به لحاظ مشخصه‌های صرفی و نحوی خود دارای شرایط ویژه‌ای است که موجب می‌شود تا زبان‌شناسان روس و روسی‌دانان نقطه نظرهای متفاوتی را درباره جایگاه آن در نظام اقسام کلمات ارائه دهند. برخی از زبان‌شناسان از تعیین «ضمیر» به عنوان یک قسم کلمه مستقل خودداری کرده و ضمیر را به منزله گروهی از کلمات تعبیر می‌کنند که دارای مفهومی مشترک (مفهوم اشاره‌ای یا کنایه‌ای) اند و به اقسام کلمات مختلف تعلق دارند. آم. پشکوفسکی علاوه بر عدد، حرف اضافه، حرف ربط و اصوات، «ضمیر» را نیز جزو اقسام کلمات به شمار نمی‌آورد. وی معتقد است که: «... ضمیر نیز قسم کلمه محسوب نمی‌شود. زیرا ... در واقع آن‌ها اسامی ضمیرگونه (**Я, ТЫ, ОН, КТО, ЧТО, МОЙ, ТВОЙ, КАКОЙ, ЧЕЙ, ИНОЙ, ТОТ, ЭТОТ** و ...) و قیده‌های ضمیرگونه (**ТУТ, ТАМ, ЗДЕСЬ, ГДЕ, ИНАЧЕ, ТАК, КАК, ПО-ТВОЕМУ, ПО-МОЕМУ** و ...) اند.» (پشکوفسکی، ۲۰۰۱، ص ۱۶۳).

گروهی دیگر از زبان‌شناسان، متأثر از نظریات وینوگرادوف، اصطلاح «ضمیر» را فقط در ارتباط با «ضمایر شخصی» به کار برده و سایر ضمایر را درون اقسام کلمات دیگر می‌بینند. در این باره وینوگرادوف چنین می‌نویسد: «به استثناء ضمایر شخصی که یک گروه دستوری مجزا را تشکیل می‌دهند، سایر انواع ضمایر به طبقات دستوری مختلف تعلق دارند.» (وینوگرادوف، ۱۹۷۲، ص ۲۵۶).

و. آ. بلاشاپکوا زبان‌شناس مشهور نیمه دوم قرن بیستم روس، مبحث «ضمیر» را در کتاب **زبان روسی معاصر** تحت عنوان «کلمات ضمیرگونه» مورد بررسی قرار می‌دهد. اگرچه او هم کلمات ضمیرگونه را به اقسام کلمات مختلف نسبت می‌دهد، اما در عین حال برای این کلمات، یک سری مشخصه‌های صرفی مختص به خود که بر اساس آن‌ها از اقسام کلمات دیگر متمایز می‌شوند، قائل می‌شود. وی مبحث مربوط به «ضمیر» را چنین آغاز می‌کند: «در بررسی موضوع اقسام کلمات در زبان روسی، کلمات ضمیرگونه به عنوان اقسام کلمات شناخته نشده‌اند. اما کلمات ضمیرگونه که میان اسامی، صفات، اعداد و قیده‌ها توزیع می‌شوند، دارای برخی مشخصه‌های صرفی‌اند که آنان را از این اقسام کلمات

چنین به نظر می‌رسد که اگر قرار باشد اقسام کلمات مختلف در وهله اول بر اساس یک سری مشخصه‌های صرفی و نحوی، به آن ترتیب که قبلاً گفته شد، مشخص شوند، بنابراین دلیلی وجود ندارد که «ضمیر» نیز به عنوان یک قسم کلمه مستقل و هم‌تراز با سایر اقسام کلمات به شمار نیاید.

به لحاظ مشخصه‌های صرفی، ضمائر نیز دارای ویژگی‌های مختص به خودند. آنچه که قبل از هر چیز می‌تواند ضمائر را به منزله یک قسم کلمه مستقل از دیگر اقسام کلمات متمایز سازد، معنای طبقاتی ضمائر، یعنی معنا و مفهوم کلی «اشاره‌ای یا کنایه‌ای» آن‌ها است. «اشاره‌ای یا کنایه‌ای» بودن ضمائر، مورد قبول تقریباً همه زبان‌شناسان روس است. البته، معنای کلی «اشاره‌ای یا کنایه‌ای» را می‌توان در یک تقسیم‌بندی درون طبقه‌ای، شامل انواع فوق دانست: اشاره به شیء (مانند ضمیر он به معنای «او، آن»)، اشاره به نشانه یا ویژگی شیء (مانند ضمیر такой در گروه‌واژه такая книга به معنای «این چنین کتابی»)، اشاره به نشانه یا ویژگی عمل یا نشانه‌ای دیگر (مانند ضمیر сюда در گروه‌واژه сюда به معنای «می‌آید به اینجا»)، اشاره به کمیّت (مانند ضمیر столько به معنای «اینقدر»). این چنین تقسیم‌بندی‌های درون طبقه‌ای را می‌توان همچنین در ارتباط با سایر اقسام کلمات مشاهده کرد. مثلاً، می‌توان به تقسیم‌بندی‌ای که درون معنای طبقاتی «عمل یا کنش» در ارتباط با «فعل» انجام می‌پذیرد، اشاره کرد. بر اساس این تقسیم‌بندی، «عمل» را می‌توان به انواعی از قبیل «عمل فیزیکی» مانند «دویدن»، «عمل بیولوژیکی» مانند «عطسه کردن»، «عمل عاطفی- روانی» مانند «لبخند زدن»، «عمل فکری» مانند «فکر کردن، ابداع کردن» و «عمل اجتماعی» مانند «کمک کردن» تقسیم کرد (کلابوکوف، ۱۹۸۶، ص ۴۹).

ضمائر مانند دیگر اقسام کلمات دارای ویژگی‌های دستوری مختص به خودند. البته باید خاطر نشان ساخت که ضمائر به لحاظ ویژگی‌های دستوری خود، شبیه به اقسام کلمات دیگرند. مثل ضمیر سوم شخص مفرد مذكر он به معنای «او» که مانند اسامی دارای ویژگی‌های دستوری «شمار»، «جنس» و «حالت» است. اما، این موضوع که ویژگی‌های دستوری مربوط به ضمائر را می‌توان در دیگر اقسام کلمات مشاهده کرد، این پدیده‌ای تازه یا استثنایی نیست که به موجب آن بتوان جایگاه و استقلال موجودیت «ضمیر» را در نظام اقسام کلمات نفی کرد؛ زیرا این پدیده را می‌توان در ارتباط با سایر اقسام کلمات نیز مشاهده کرد. برای مثال، می‌توان ویژگی‌های دستوری «جنس» و «شمار» را نام برد که در بسیاری از اقسام کلمات (یعنی در اسم، فعل، صفت، عدد، صفت فعلی و ضمیر) وجود دارند.

ضمائر به لحاظ مشخصه‌های نحوی نیز دارای ویژگی‌های مختص به خودند. البته، در این زمینه نیز ضمائر دارای مشترکاتی با دیگر اقسام کلماتند. برای مثال، ضمیر سوم شخص مفرد مذكر он را می‌توان مانند اسامی در ساختار جملات، در نقش «نهاد»، در ترکیب با فعل (در نقش گزاره) به کار برد:

<u>Студент</u>	<u>читал</u>	книгу.	دانشجو کتاب می‌خواند.			
				۱	۲	۱
			اسم در نقش نهاد	فعل در نقش گزاره		
<u>Он</u>	<u>читал</u>	книгу.	او کتاب می‌خواند.			
				۱	۲	۱
			ضمیر شخصی در نقش نهاد	فعل در نقش گزاره		

اما، همان‌گونه که در ارتباط با ویژگی‌های دستوری نیز ذکر شد، مشترکات نحوی را هم می‌توان در دیگر اقسام کلمات مشاهده کرد. برای مثال، اقسام کلمات مختلف (از قبیل اسم، صفت، عدد، مصدر فعل و همچنین ضمیر) می‌توانند در ساختار جملات در نقش «نهاد» به کار بروند (دستور زبان روسی، ۱۹۵۴، ص ۳۷۰).

نتیجه‌گیری

با توجه به آنچه که درباره معیارهای مربوط به تعیین اقسام کلمات بیان شد، «ضمائر» را نیز می‌توان به منزله یکی از اقسام کلمات مستقل تعیین کرد و آن‌ها را مانند دیگر اقسام کلمات بر اساس مشخصه‌های صرفی و نحوی مختص به خود، به چند نوع تقسیم کرد. ما نیز، مانند بسیاری از زبان‌شناسان، معیار تقسیم‌بندی خود را درباره «ضمائر»، مؤلفه «مشترکات صرفی و نحوی» ضمیر با دیگر اقسام کلمات در نظر می‌گیریم. اما، برخلاف اکثر زبان‌شناسان که مشترکات فوق را به منزله ادله‌ای برای تعیین «ضمائر»، تحت عنوان «کلمات

ضمیرگونه» به کار برده و در نتیجه این کلمات را به «اسامی ضمیرگونه»، «صفات ضمیرگونه»، «قیده‌های ضمیرگونه» و «اعداد ضمیرگونه» تقسیم می‌کنند، ما با تأکید بر وجود یک قسم کلمه مستقل تحت عنوان «ضمیر» و با اذعان به این مطلب که اقسام کلمات مختلف می‌توانند دارای مشترکات صرفی و نحوی متعدد باشند، این مشترکات را به منزله مبنایی برای تقسیم‌بندی درون طبقه‌ای «ضمایر» در نظر گرفته و بر این اساس «ضمایر» را به چهار گروه عمده، یعنی «ضمایر اسمی»، «ضمایر صفتی»، «ضمایر قیدی» و «ضمایر عددی» تقسیم‌بندی می‌کنیم.

«ضمایر اسمی» ضمایریند که شخص، شیء، پدیده یا مفاهیم ذهنی را به صورت کنایه نام می‌برند. ضمایر اسمی دارای اکثر مشخصه‌های صرفی و نحوی مربوط به اسم‌اند:

- Кто там стоит? - چه کسی آنجا ایستاده است؟
- Там стоит Антон. - آنجا آنتون ایستاده است.
اسم
- Там стоит он. - آنجا او ایستاده است.
ضمیر اسمی

«ضمایر صفتی» ضمایریند که ویژگی‌ها و نشانه‌های شیء (یعنی ویژگی‌های مربوط به اسم) را از جهات مختلف به صورت کنایه بیان می‌کنند. ضمایر صفتی دارای اکثر مشخصه‌های صرفی و نحوی مربوط به صفاتند:

- Какая книга на столе? - چه کتابی روی میز است؟
- Большая книга на столе. - کتاب بزرگ روی میز است.
صفت
- Такая книга на столе. - این چنین کتابی روی میز است.
ضمیر صفتی

«ضمایر قیدی» ضمایریند که ویژگی‌ها و نشانه‌های عمل یا نشانه‌ای دیگر (یعنی ویژگی‌های مربوط به فعل، قید و صفت) را به صورت کنایه بیان می‌کنند و آن‌ها را به این ویژگی‌ها مقید می‌سازند. ضمایر قیدی اکثر مشخصه‌های صرفی و نحوی مربوط به قید را داریند:

- Где стоит Антон? - آنتون کجا ایستاده است؟
- Антон стоит наверху. - آنتون بالا ایستاده است.
قید
- Антон стоит там. - آنتون آنجا ایستاده است.
ضمیر قیدی

«ضمایر عددی» ضمایریند که برای بیان کمیت به صورت کنایه به کار می‌روند. ضمایر عددی دارای اکثر مشخصه‌های صرفی و نحوی مربوط به اعدادند:

- Сколько книг на столе? - چند کتاب روی میز است؟
- Две - دو عدد
عدد
- Столько. - این تعداد.
ضمیر عددی

- ۱- انوری، حسن و احمدی گیوی، حسن. *دستور زبان فارسی ۲*، چاپ یازدهم، انتشارات فاطمی، تهران، ۱۳۷۳.
- ۲- خانلری، پرویز. *دستور زبان فارسی*، چاپ پنجم، انتشارات توس، تهران، ۱۳۶۳.
- 3- Белошапкина, В.А., Современный русский литературный язык. М., 1989.
- 4- Виноградов, В.В., *Русский язык*. М., 1972.
- 5- *Грамматика русского языка*, Т.П., Часть первая., М., 1954.
- 6- Диброва, Е.И., *Современный русский язык*, М., 2001.
- 7- Камынина, А.А., *Современный русский язык*. М., 1999.
- 8- Клобуков, Е. В., *Семантика падежных форм в современном русском, литовском и украинском языках*. М., 1986.
- 9- Милославский, И.Г., *Морфологические категории современного русского языка*. М., 1981.
- 10- Пешковский, А.М., *Русский синтаксис в научном освещении*. М., 2001.
- 11- *Русская грамматика*, Т.1. М., 1980.
- 12- *Современный русский литературный язык*/под ред. П.А. Леканта., 1999.